

Lucyna Domańska

Z badań nad krzemieniarstwem kultury lendzielskiej na Kujawach : (ze studiów nad rozwojem kultur wstęgowych na Kujawach)

Acta Universitatis Lodzianis. Folia Archaeologica 2, 13-26

1982

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Lucyna Domańska

Z BADAŃ NAD KRZEMIENIARSTWEM KULTURY LENDZIELSKIEJ
NA KUJAWACH

(Ze studiów nad rozwojem kultur wstęgowych
na Kujawach)

Przedmiotem prezentowanego opracowania są materiały krzemienne kultury lendzielskiej z obszaru Kujaw¹. Do analizy włączono materiały z następujących stanowisk: Krusza Zamkowa, gm. Inowrocław, stan. 2A; Konary, gm. Dąbrowa Biskupia, stan. 20; Kościelec, gm. Pakość, stan. 16 badane przez Ekspedycję Kujawską Katedry Archeologii UAM w Poznaniu pod kierownictwem doc. dr hab. A. Cofta-Broniewskiej oraz materiały ze stanowisk zgrupowanych w rymnie Jeziora Pakoskiego (Broniewice, gm. Mogilno, stan. 1; Dobieszewice, gm. Mogilno, stan. 2; Jankowo, gm. Pakość, stan. 4)².

¹ Praca niniejsza jest częścią programu szerzej sformułowanego w pracy: J. B e d n a r c z y k, A. K o ś k o, E. K r a u s e, Z problematyki rozwoju kultury lendzielskiej w rymnie Jeziora Pakoskiego. (Ze studiów nad rozwojem kultur wstęgowych na Kujawach), "Pomerania Antiqua" 1978, t. 8, s. 9-14.

² Materiały te odkryto w wyniku badań ratowniczych prowadzonych przez Pracownię Archeologiczno-Konserwatorską PKZ w Poznaniu. Autorka dziękuje za udostępnienie tych materiałów do publikacji.

Charakterystyka materiałów krzemiennych

W prezentacji i analizie materiałów krzemiennych zastosowano znaną z najnowszej literatury³ metodę dynamicznej klasyfikacji technologicznej. Klasyfikacja taka pozwala na w przybliżeniu pełne scharakteryzowanie reguł technologiczno-użytkowych znanych powszechnie w analizowanych społecznościach. Wydzielone zespoły reguł technologiczno-użytkowych⁴ odzwierciedlają kolejne etapy w procesie obróbki surowca. Przy ich wydzieleniu stosowano kryterium stopnia zaawansowania w procesie technologicznym⁵. Wydzielono 7 zespołów reguł technologiczno-użytkowych⁶.

Zespół I. Przygotowanie rdzeni i wczesne fazy rdzeniowania

W analizowanym materiale nie zarejestrowano żadnego z etapów procesu przygotowania rdzeni. Zespół ten obejmuje jedynie odłupki korowe, w tym wypadku głównie odłupki, których stroną wierzchnią stanowi płaszczyzna dzika. Niektóre z nich zapewne związane są z procesem przygotowania rdzenia (formowanie pięt), pozostałe zaś pochodzą z wczesnych faz eksploatacji rdzeni odłupkowych. Dominują wśród nich okazy małe i grube⁷.

Zespół II. Eksploatacja rdzeni odłupkowych

Rdzenie wystąpiły w dwu zbiorach (zbiory cech jednorodnych chronologicznie): Jankowo 4/15 i Konary 20 (rys. 1:1). Rdzeń z

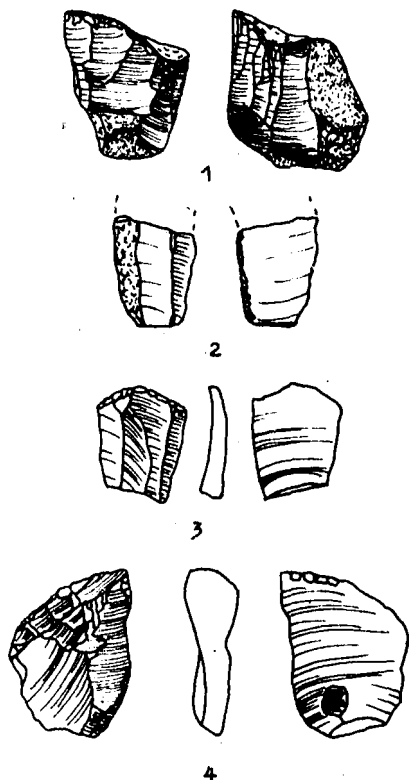
³ Por. R. S c h i l d, M. M a r c z a k, H. K r ó l i k, Późny mezolit. Próba wieloaspektowej analizy otwartych stanowisk piaskowych, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 12 i n.

⁴ J. K m i t a, Wykłady z logiki i metodologii nauk, Poznań 1975, s. 26-33.

⁵ B. B a l c e r, Krzemień święciechowski w kulturze pucharów lejkowatych. Eksploatacja, obróbka i rozprzestrzenienie, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 36 i n.

⁶ S c h i l d, M a r c z a k, K r ó l i k, op. cit., s. 13-32.

⁷ Przy określaniu wielkości rdzeni, półsurowca, proporcji narzędzi przyjęto terminy stosowane przez H. W i ę c k o w s k ą, w pracy: Materiały krzemienne i kamienne z osad kultury ceramiki wstęgowej i trzcinińskiej w Opatowie, [w:] Z polskich badań nad epoką kamienia, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1971, s. 106-108.

Rys. 1: 1-3 Jankowo gm. Pakość, stan. 4. Rdzeń, narzędzia

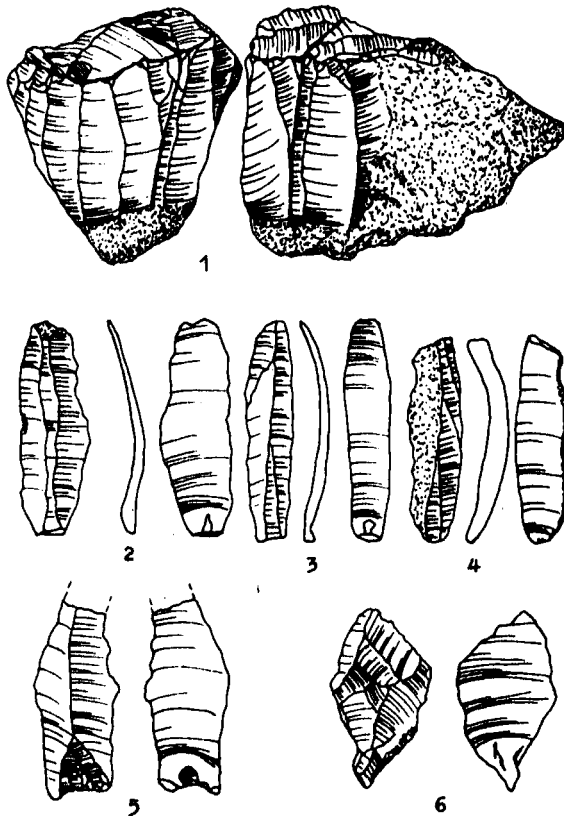
pierwszego zbioru to rdzeń jednopiętowy odłupkowy, klockowaty z piętą surową. Oba rdzenie z Konar to również rdzenie jednopiętowe odłupkowe. Pierwszy to rdzeń szczątkowy, klockowaty, pięta zaprawiona, kąt rdzeniowy prosty, tył dziki; drugi zaś wykonany został na okruchu płytkowatej konkrecji i posiada również piętę zaprawioną.

Odłupki negatywowe od rdzeni dominują zdecydowanie w materiale z Konar, choć wystąpiły także w innych zbiorach (por. tab. 1). Przeważają wśród nich odłupki⁸ od rdzeni jednopiętowych, głównie małe, znacznie cieńsze w stosunku do odłupków korowych.

⁸ Kryteria wydzielenia odłupków z rdzeni jednopiętowych wg: S c h i l d, M a r c z a k, K r ó l i k, op. cit., s. 16. Kryteria te mają także zastosowanie do odłupków od łuszczeni jednobiegunowych.

Zespół III. Eksploatacja rdzeni wiórowych

Rdzenie wiórowe zarejestrowano jedynie w Konarach (rys. 4: 1). Wystąpiły dwa okazy: 1 duży podstożkowy, pięta zaprawiona, pięcisko nierówne, słabo prawcowane, kąt rdzeniowy ostry, odłupnia zakolona, tył dziki oraz 1 fragment rdzenia jednopiętowego wiórowego.

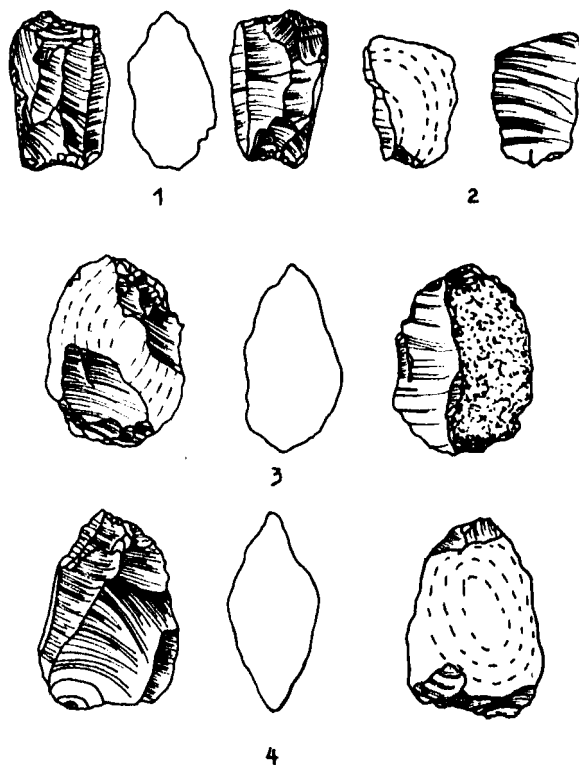
Rys. 2. 1-6: Konary gm. Dąbrowa Biskupia, stan. 20. Rdzeń, wióry, odłupki

W strukturze półsurowca wiórowego analizowanych zbiorów dominują zdecydowanie wióry od rdzeni jednopiętowych, które najwyższy wskaźnik osiągają w zbiorze z Konar (rys. 2: 2-5). Są one zróżnicowane pod względem morfologicznym, tzn. występują zarówno wióry o bokach równoległych na całej długości, jak też wióry nie-

zbyt regularne. Te ostatnie zawsze z krzemienia bałtyckiego narzutowego. Analiza wiórów i ich fragmentów wskazuje na częste stosowanie zabiegu odłamywania od wiórów części przysęczkowych, wierzchołkowych względnie obu razem⁹. Wśród okazów całych przeważają wióry średnie.

Zespół IV. Eksploatacja łuszczni

Ten sposób pozyskiwania półsurowca¹⁰ posiada najwyższy wskaźnik w zbiorze Broniewice 1/18 (rys. 3: 1-4). Dominują łuszcznie

Rys. 3: 1-4: Broniewice, gm. Mogilno, stan. 1. Łuszcznie, odłupki

⁹ Por. M. K a c z a n o w s k a, Krzemienne materiały kultur neolitycznych pochodzenia południowego z terenu Nowej Huty, [w:] Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym i eneolitycznym, Kraków 1971, s. 18; J. L e c h, Z badań nad kopalnią krzemienia na stanowisku I w Sąspowie pow. Olkusz, [w:] Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym i eneolitycznym, Kraków 1971, s. 11, 119 i n.

¹⁰ Por. B. B a l c e r, Badania krzemieniarstwa kultury pu-

dwustronne, dwubiegunowe¹¹ o biegunach krawędziowych, rzadziej płaszczyznowych. Także odłupki od łuszczni dwubiegunowych są liczniejsze w stosunku do odłupków od łuszczni jednobiegunowych i krzyżowych. Zarówno wśród łuszczni, jak i odłupków łuszczniowych przeważają okazy małe.

Zespół V. Naprawa rdzeni

W analizowanym materiale zarejestrowano trzy wypadki naprawy pięt (proces świeżenia) rdzeni, a mianowicie w zbiorach: Broniewice 1/13 i Konary 20 (por. tab. 1).

Zespół VI. Formy nieokreślone, odpadki i fragmenty

Do tego zespołu zaklasyfikowano wszystkie nieokreślone fragmenty odłupków, odpadki oraz łuski, tzn. odłupki, których średnica jest mniejsza od 1 cm.

Zespół VII. Narzędzia

Strukturę morfologiczną narzędzi w poszczególnych zbiorach cech prezentuje tab. 1. W tym miejscu poświęćmy więcej uwagi zbiorowi z Konar 20. W zbiorze tym zarejestrowano 47 narzędzi, w tym 17 drapaczy, 5 skrobaczy, 1 obłęcznik i 23 okazy łuskane (rys. 4: 1-7: rys. 5: 1-6).

W grupie drapaczy wyróżniono dwa okazy krótkie: jeden o drapisku słabo zakolonym, drugi podwójny. Wśród 10 drapaczy krępych wydzielono: 1 o drapisku prostym, 1 o drapisku słabo zakolonym, 1 o drapisku silnie zakolonym, 1 o drapisku skośnym, 2 drapacze

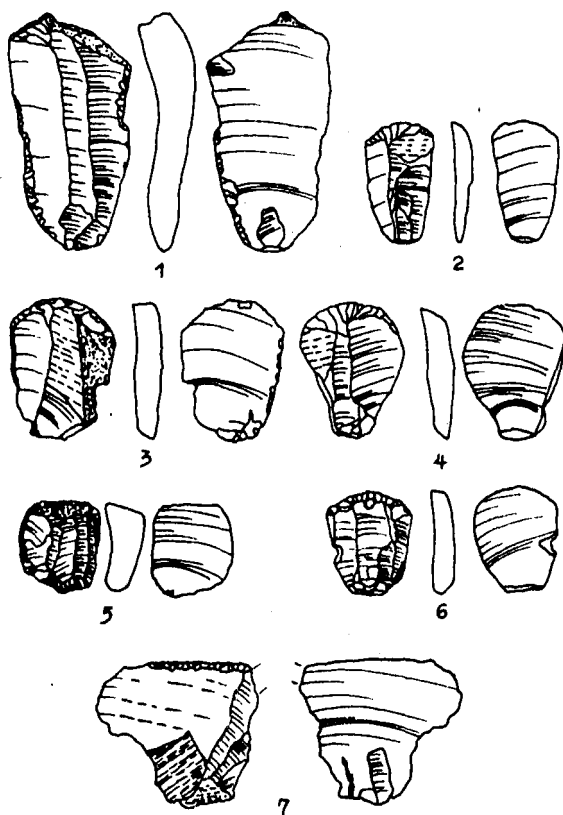
charów lejkowatych (KPL) w Małopolsce, [w:] Z badań nad krzemieniarstwem neolitycznym i eneolitycznym, Kraków 1971, s 42, gdzie autor sugeruje, iż łuszcznie "[...] były narzędziami: przecinakami, naciskaczami lub pośrednikami".

¹¹ Klasyfikacja łuszczni wg: L. D o m a ń s k a, Materiały krzemienne z osady kultury pucharów lejkowatych w Pogonicach pow. Słupsk, stanowisko 4 (uwagi wstępne), "Koszalińskie Zeszyty Muzealne" 1974, t. 4, s. 14 i n.

podwójne, 3 drapacze o łuskanych bokach oraz 1 szczątkowy, bliżej nieokreślony oraz 3 fragmenty. Z dwu wydzielonych drapaczy smukłych, jeden to drapacz o drapisku lekko zakolonym i jeden drapacz z łuskany bokiem. Wśród skrobaczy wyróżniono¹²:

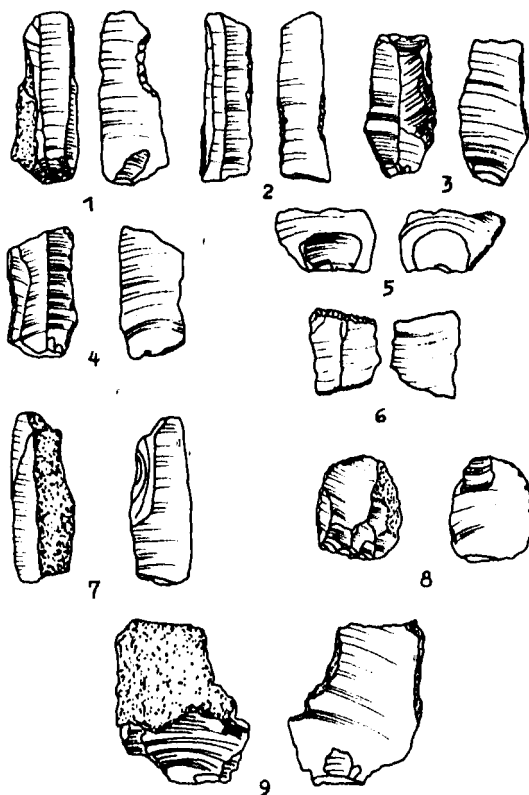
- jednoboczny o boku łuskany kątownym,
- jednoboczny o boku łuskany prostym,
- poprzeczny prosty,
- fragment skrobacza.

Wśród okazów łuskanych dominują odułki najczęściej mikrołuskane, z łusaniem nieregularnym, przerywanym.

Rys. 4: 1-7: Konary gm. Dąbrowa Biskupia, stan. 20. Narzędzia

¹² Zasady klasyfikacji skrobaczy wg: Schild, M a r - c z a k, K r ó l i k, op. cit., s. 22-24.

Rys. 5: 1-6: Konary gm. Dąbrowa Biskupia, stan. 20. Narzędzia.
7-9: Kościelec Kujawski gm. Pakość, stan. 16. Wiór, odłupek, narzędzie

Analiza¹³
zróżnicowania technologicznego i taksonomicznego
kujawskich materiałów krzemiennych KL

Analizowane materiały reprezentują dwa horyzonty rozwojowe kultury lądzielskiej na Kujawach: horyzont wczesnolądzielski i późnolądzielski¹³ (por. tab. 1). To zróżnicowanie chronologicz-

¹³ Bednarczyk, Kośko, Krause, op. cit.,

ne znajduje także swoje odzwierciedlenie w odmienności reguł technologiczno-użytkowych pomiędzy obydwohą horyzontami. Zróżnicowanie technologiczne dotyczy głównie reguł pozyskiwania pól surowca.

W materiałach horyzontu wczesnolendzielskiego (Jankowo 4/15, Konary 20) wystąpiły rdzenie jednopiętowe odłupkowe i wiórowe, a wśród pól surowca krzemienego dominują odłupki i wióry od rdzeni jednopiętowych i dwupiętowych. W stosunku do zespołu II reguł technologiczno-użytkowych (eksploatacja rdzeni odłupkowych) i zespołu III (eksploatacja rdzeni wiórowych) wyraźnie niższy udział w omawianych materiałach prezentuje zespół IV (eksploatacja łuszczni), szczególnie niewielki jest udział odłupków łuszczniowych.

Na uwagę zasługuje także opisany wcześniej zabieg łamania wiórów, zarejestrowany w materiałach horyzontu wczesnolendzielskiego (Konary 20).

Odmianą sytuację zarejestrowano w zbiorach horyzontu późnolendzielskiego (Broniewice 1/18), w których poszczególne kategorie zespołu II i III osiągają niewielki wskaźnik, przy stosunkowo większym udziale zespołu IV (szczególnie łuszczni).

Różnice taksonomiczne zespołu narzędzi dotyczą głównie grupy drapaczy i skrobaczy, które wystąpiły dość licznie w zbiorach horyzontu wczesnolendzielskiego (Konary 20 - por. tab. 1) przy prawie zupełnym ich braku w zbiorach późnolendzielskich. W tych ostatnich wysoki wskaźnik osiągają okazy łuskane i mikrołuskane¹⁴.

Zaprezentowane różnice pomiędzy materiałami horyzontu wczesnolendzielskiego (Konary 20) i późnolendzielskiego (Broniewice 1/18) znajdują potwierdzenie w rozwoju grupy "niżowej" kultury

s. 9-41; L. C z e r n i a k, Osada kultury lendzielskiej w Kościelcu Kujawskim, gm. Pakość, stan. 16 (Ze studiów nad rozwojem kultur wstęgowych na Kujawach), "Pomerania Antiqua" 1978, t. 8, s. 73-108.

¹⁴ J. K. K o z ł o w s k i, Próba klasyfikacji materiałów zaliczanych do kultury lendzielskiej i nadcisańskiej w Polsce Południowej, "Archeologia Polski" 1966, t. 9, s. 7-24 - sugeruje, iż zmienność np. wskaźnika form półtylcowych wynika bardziej z dyferencjacji kulturowo-terytorialnej niż chronologicznej.

Tabela 1

materiałów krzemlennych kultury lendzielskiej

wczesnolendzielski				Horyzont późnolendzielski																				
Konary 20				Broniewice 1/11		Broniewice 1/12		Krusza Zamkowa 2A		Kościelec 16		Broniewice 1/8		Broniewice 1/13		Broniewice 1/18			Broniewice 1/22		Broniewice 1/29		Dobieszewice 2	
b	c	j	p	b	b	b	j	b	b	b	b	c	j	b	j	b	b							
14					1	1		5	1	2	14				2		6							
2								2			2						1							
17														1										
7																								
2																								
16	2					2	1	1						4		1	1							
1					1									2										
								1		1							1							
2											9				2		1							
1										1														
1										1														
1					1			2			3						1							
3	1				1						5				2		1							
														1			1							
2													1	1										
11	1		1			1			2	1	2						2							
6																								
23			1		1	1		8	5	2	22						5							
2																								
7	3					1											1							
2																								
3																								
4	1																							
		1																						
1						1																		
17	6	1		1		2		2	2		4		1	1			1							

j - krzemień jurajski, p - krzemień pomorski (odmiana krzemienia otoczków koloru żółto-brunatnego lub popielato-brunatnego).

Charakterystyka surowcowo-technologiczna kujawskich

Kategorie wyrobów krzemiennych		Horyzont			
		Jankowo 4/15		Jankowo 4/14	
		b	c	b	j
Zespół I	odłupki korowe				
Zespół II	rdzenie odłupkowe jednopiętowe odłupki od rdzeni jednopiętowych odłupki od rdzeni dwupiętowych	1			
Zespół III	rdzenie wiórowe jednopiętowe wióry od rdzeni jednopiętowych wióry od rdzeni dwupiętowych	1			1
Zespół IV	łuszczenie jednostronne dwubiegunowe łuszczenie jednostronne krzyżowe łuszczenie dwustronne jednobiegunowe łuszczenie dwustronne dwubiegunowe łuszczenie dwustronne krzyżowe odłupki od łuszczeni jednobiegunowych odłupki od łuszczeni dwubiegunowych odłupki od łuszczeni krzyżowych	1			
Zespół V	odłupki techniczne				
Zespół VI	fragmenty odłupków łuski odpadki				
Zespół VII	drapacze krótkie drapacze krępe drapacze smukłe fragmenty drapaczy skrobacze obłęczniki trapezy okazy łuskane i mikrołuskane		1		
			1	1	

b - krzemień bałtycki narzutowy, c - krzemień czekoladowy, bałtyckiego narzutowego występująca w postaci małych, płaskich

lendzielskiej¹⁵. Kujawskie materiały krzemienne horyzontu wczesnolendzielskiego wykazują dużo cech wspólnych ze zbiorami tzw. grupy malickiej¹⁶ oraz zbiorami zaliczanymi przez J. K. Kozłowskiego do pierwszego horyzontu chronologicznego KL¹⁷.

Cechą charakterystyczną krzemieniarstwa wczesnych faz rozwoju kultury lendzielskiej i nadcisańsko-polgarskiej w strefie Starowosoczyzn jest:

- obecność rdzeni wiórowych jednopiętowych podstożkowych z przygotowanymi piętami względnie rdzeni z odłupnią na wąskim boku konkrecji¹⁸;
- łamanie wiórów;
- we wszystkich zbiorach wśród zespołu narzędzi najliczniejsze są drapacze, zwykle wykonane z wiórów - najczęściej stanowią one 50% narzędzi;
- niski lub zerowy wskaźnik osiągają w tych zbiorach rylce,
- dość wysoki wskaźnik prezentują wkładki sierpowe i okazy łuskane;
- ponadto występują wiórowce, skrobacze i trapezy¹⁹.

¹⁵ Por. B e d n a r c z y k, K o ś k o, K r a u s e, op. cit., s. 9-41: "Terytorium Kujaw zachodnich, pierwotnie silnie uzależnione od wpływów małopolskich, stopniowo zyskuje autonomię (endogeniczny nurt rozwoju), przyjmując pozycję wschodniej rubieży strefy krystalizacji niżowego modelu kultury późnowstęgowej, będąc jednocześnie jednym z centrów rozwoju tego procesu".

¹⁶ J. K a m i ń s k a, Osada kultury nadcisańskiej w Malicach, pow. Sandomierz, "Materiały Archeologiczne" 1959, t. 1, s. 45-62; i d e m, Grupa malicka tzw. kultury nadcisańskiej w Małopolsce, [w:] Z badań nad neolitem i wczesną epoką brązu w Małopolsce, Kraków 1973, s. 96-98.

¹⁷ K o z ł o w s k i, Próba klasyfikacji materiałów..., por. także S. B u r a t y ń s k i, Neolityczna osada kultury kręgu nadcisańskiego w Nowej Hucie Mogile - (stan. 48), "Materiały Archeologiczne Nowej Huty" 1971, t. 4, s. 65.

¹⁸ J. K a m i ń s k a, Osada kultury wstęgowej w Samborcu pow. Sandomierz, [w:] Studia i materiały do badań nad neolitem Małopolski, Kraków 1964, tab. 33; J. K. K o z ł o w s k i, Neolityczne i wczesnoneolityczne materiały krzemienne ze stanowisk Nowa Huta-Pleszów, "Materiały Archeologiczne Nowej Huty" 1959, t. 2, s. 131-148; M. K a c z a n o w s k a, J. K. K o z ł o w s k i, Materiały kamienne z osady neolitycznej i eneolitycznej w Nowej Hucie Mogile (stan. 48), "Materiały Archeologiczne Nowej Huty" 1971, t. 4, s. 67-109.

¹⁹ Por. J. K a m i ń s k a, Grupa malicka...; J. K. K o z ł o w s k i, Próba klasyfikacji materiałów...; i d e m, Neolityczne i wczesnoneolityczne...

Ponieważ wymienione reguły technologiczno-użytkowe zarejestrowano także w zbiorach wczesnolendzielskich na Kujawach (Konary 20), pozwala to wiązać je z analogicznymi jednorodnymi chronologicznie zbiorami z terenu Małopolski²⁰.

Wydaje się, że nieco odmienny system reguł technologiczno-użytkowych prezentują kujawskie materiały późnolendzielskie (Broniewice 1/18 - por. tab. 1), w których to zespół IV, a wśród zespołu VII - grupa okazów łuskanych - osiąga wyższy w stosunku do materiałów wczesnolendzielskich wskaźnik.

Prezentowane wnioski mają charakter wstępnych ustaleń, głównie z powodu niedostatecznej ilości informacji źródłowych dotyczących krzemieniarstwa grupy "niżowej" kultury lendzielskiej. Przewidziane są dalsze studia nad tą problematyką w ramach planów badawczych Ekspedycji Kujawskiej Katedry Archeologii UAM w Poznaniu.

Katedra Archeologii UŁ

Lucyna Domańska

STUDIES ON FLINT MATERIALS OF LENGYEL CULTURE IN KUJAWY

(Development of Band Pottery Cultures in Kujawy)

The paper contains an analysis of flint materials belonging to the Lengyel culture in the region of Kujawy. The analysis included materials coming from the following excavations: Krusza Zamkowa (administrative district of Inowrocław), Konary (adm. district of Dąbrowa Biskupia), Kościelec (adm. district of Pakość) excavated by the Kujawy Expedition of Institute of Archeology University of Adam Mickiewicz in Poznań, headed by doc. dr habil. A. Cofta-Broniewska as well as materials from archaeological locations groupe in the Pakoskie Lake gully (Broniewice, adm. district of Mogilno, Dobieszewice, adm. district of Mogilno, Jankowo, adm. district of Pakość) discovered in the course of salvage researches conducted by Archeological and Conservation Laboratory PKZ in Poznań. The analyzed materials represent two developmental horizons in the Lengyel culture in the Kujawy region: the Early-Lengyel and the Late-Lengyel horizons. This chronological differentiation is also reflected in differentia-

²⁰ Por. przypis 18 i 19.

tion of technological-utility rules between both horizons. Technological difference concerns mainly rules of obtaining semi-raw materials. In materials belonging to the Early-Lengyel horizon (Jankowo 4,15, Konary 20) there appeared flakes and blades cores with one striking surface while in findings of the Late-Lengyel culture dominate technique, which is bipolar flaking on an anvil. Taxonomic differences in the set of tools concern mainly the group of scrapers, which appeared to be quite numerous in the collection coming from the Early-Lengyel horizon with almost complete deficit of them in the Late-Lengyel collection, in the latter - retouch and microretouch specimens obtain a high index. The presented differences between materials provided by the Early-Lengyel horizon (Konary 20) and Late-Lengyel horizon (Broniewice 1/18) find their confirmation in development of the "lowland" group of the Lengyel culture.

Flint materials of the Early-Lengyel horizon in Kujawy show many features common with excavations of the so-called Malicka group, and with excavations included by J. K. Kozłowski to the first chronological horizon in the Lengyel culture.